

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

УДК 355.211.3(091)(477.54)

ВПЛИВ МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ РАДЯНСЬКОЇ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ НА СТАН ДИСЦИПЛІНИ ТА ЗАКОННОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ В РОКИ НЕПУ (1921–1928 РР.)

Ірина ЛЕСЬ,

ад'юнкт

Харківського національного університету внутрішніх справ

SUMMARY

The study examines the influence of material support Soviet militia officers in Ukraine during the NEP (1921–1928 gg.) in respect of discipline and legality among militia personnel. Analyzed some aspects of the process of militarization of the militia and its consequences. The archive data and information periodicals 1919–1930 gg. on the grounds of which formulated a holistic concept about condition of material-technical support of the militia and condition of discipline and legality of militia personnel.

Key words: militia, Internal Affairs Bodies, militarization, Ukrainian Soviet Socialist Republic (USSR), discipline, legality, The Council of People's Commissars (CPC), All-Ukrainian Central Executive Committee (CECU), material support, the People's Commissariat for Internal Affairs (NKVD), New Economic Policy (NEP).

АНОТАЦІЯ

Розглянуто вплив матеріального забезпечення працівників радянської міліції України в роки НЕПу (1921–1928 рр.) на дотримання службової дисципліни та законності серед особового складу. Проаналізовано деякі аспекти процесу воєнізації міліції та її наслідків. Наведені архівні дані та відомості періодичних видань 1919–1930 рр., на основі яких сформульовано цілісне поняття про стан матеріального та технічного забезпечення міліції та стану дисципліни та законності особового складу.

Ключові слова: міліція, органи внутрішніх справ, воєнізація, УСРР, дисципліна, законність, РНК, ВУЦВК, матеріальне забезпечення, НКВС, НЕП.

Постановка проблеми. Наразі Україна переживає чи не найтяжчі часи від моменту здобуття нею незалежності. Політична ситуація в країні зумовила глибоку економічну кризу, що відчутно позначилося на житті кожного громадянина. Така ситуація вимагає реформування на демократичних засадах політичної системи, усього державного апарату, правоохоронних органів і, зокрема, міліції.

Застосування історичного досвіду є надзвичайно корисним, адже Україна сьогодні знаходиться на складному етапі своєї історії, йдучи шляхом самостійного демократичного розвитку на основі соціально-економічних та політичних перетворень. Саме тому постійне вдосконалення організаційно-структурної побудови міліції, її діяльності, підвищення службової дисципліни є першочерговими завданнями. Вважаємо за необхідне розглянути вплив матеріального забезпечення працівників радянської міліції України в роки НЕПу на дотримання службової дисципліни та законності серед особового складу.

Стан дослідження проблеми. У праці використані загальнотеоретичні, правові, історичні та філософські положення, що знайшли втілення у дослідженнях таких сучасних українських та зарубіжних учених-юристів, як С.В. Васильєва [1], О.А. Гавриленко, С.П. Горбунова [2], Л.О. Зайцева [3], І.Д. Коцана [4], М.П. Маюрова [5], П.П. Михайленко [6], О.Н. Ярмиша [7] та ін. Особливий інтерес викликає колективна робота істориків та правників

Харківського університету внутрішніх справ, в якій автори зупиняються на особливостях перебігу воєнізації міліції у різних регіонах республіки [8].

Джерельна база статті ґрунтується на документах Державного архіву Харківської області (ДАХО), Державного архіву Дніпропетровської області (ДАДО), Центрального архіву вищих органів державної влади та управління (ЦДАВО, м. Київ), на даних періодичних видань 1919–1930 рр.

Метою статті є визначення впливу матеріального забезпечення працівників радянської міліції України в роки НЕПу на дотримання службової дисципліни та законності серед особового складу.

Виклад основного матеріалу. Створення радянської міліції в Україні пов'язане з декретом Тимчасового Робітничо-селянського уряду Української СРР «Про організацію влади на місцях», виданого наприкінці листопада 1918 р. На підставі цього декрету при військово-революційних комітетах створювалися відділи народної міліції, які вели боротьбу із грабeжами й хуліганством, підтримували громадський порядок. У селах організацією міліції зайнялися відділи з боротьби із контрреволюцією при місцевих комітетах бідноти [9, с. 3].

5 лютого 1919 р. Раднарком УСРР прийняв декрет «Про організацію міліції» [10, 96]. Після його опублікування процес формування міліції прийняв більш організовані форми. Поступово утворилися карний розшук, загальна судово-кримінальна, промислова, залізнична, річкова

й морська служби міліції. Для керівництва всіма видами міліції в березні 1919 р. було створено Головне управління міліції (Головміліція), що входило на правах відділу в Наркомат внутрішніх справ. Одразу ж уряд країни зіткнувся з необхідністю прийняття та введення дисциплінарного законодавства для реагування на дисциплінарні проступки, вчинювані працівниками міліції, яких, зазвичай, набирали із числа найбідніших, часом неграмотних і малограмотних [11, с. 11]. 22 серпня 1919 р. був затверджений та введений в дію Дисциплінарний статут Радянської Робітничо-селянської міліції [12, с. 13–15].

У роки громадянської війни радянські міліцейські формування разом із частинами Червоної Армії брали активну участь у боях проти іноземних інтервентів і білогвардійців. Відповідно до постанови Ради Оборони Української СРР від 30 липня 1919 р. «Про літтаризацію міліції» третя частина рядового складу міліції постійно перебувала на фронтах [13, с. 8]. На працівників, що відряджалися до лав Червоної Армії, розповсюджувався Дисциплінарний статут Робітничо-селянської Червоної Армії [14, с. 177].

Після закінчення громадянської війни у 1920 р. почалася робота з поліпшення структури й форм діяльності органів охорони громадського порядку. Мізерне та нерегулярне грошове утримання, недостатнє матеріально-побутове та технічне забезпечення робітничої міліції серйозно впливало на свідомість співробітників, їх ставлення до служби, дотримання дисципліни та правопорядку. Доволі частими стали скарги громадян на революційну всюдозволеність, самоуправство, незаконні обшуки і виїмки, конфіскації та арешти, вчинення співробітниками міліції тяжких злочинів стали досить частим явищем, на що не могли не реагувати місцеві органи влади. З'явився цілий ряд постанов, положень та інструкцій місцевих органів влади, в яких формулювалася сутність вимог до співробітників міліції з дотримання законності, дисципліни і морально-етичних норм. Як правило, ці вимоги знаходили відображення і в умовах прийому працівників на службу в міліцію [15].

У середині 1921 р. чисельність міліції республіки досягла максимальної величини – 189 тис. осіб. 5-й Всеукраїнський з'їзд рад, що проходив з 25 лютого по 3 березня 1921 р. у зв'язку із закінченням громадянської війни й переходом до мирного будівництва вказав на необхідність терміново реорганізувати міліцію й забезпечити її матеріально [16, с. 119]. З метою реалізації рішень 3-ї з'їзду рад Раднарком України 5 квітня 1921 р. видав постанову «Про реорганізацію міліції й поліпшення становища її працівників», у якій підкреслювалося, що «міліції повинні бути віддані кращі сили й матеріальні засоби». На командування збройними силами України й Криму покладалося у терміновому порядку передати міліції 30 тис. грамотних червоноармійців й 1 200 осіб комскладу, забезпечити їх обмундируванням, спорядженням, переозброїти міліцію гвинтівками нових зразків. Губернські, окружні та повітові органи постачання військового відомства зобов'язувалися забезпечувати міліцію згідно з нормами продовольчого червоноармійського пайка [17, с. 50].

Однак виконання цього завдання армійським командуванням явно затяглося через недостачу матеріальних засобів і залучення багатьох військових частин до збройної боротьби із селянськими повстанськими формуваннями. Дисципліна серед працівників міліції, слід зауважити, лишалася незадовільною [18, с. 53]. Виходячи з цього, РНК УСРР 12 серпня 1921 р. видала постанову «Про тимчасову передачу міліції у відання військового відомства».

За цією постановою вся міліція щодо укомплектування, навчання й постачання передавалася на певний строк у підпорядкування військового командування. Основна мета воєнізації полягала в тому, щоб зміцнити дисципліну міліціонерів, навчити їх військовій справі, звести у військові з'єднання, переозброїти однотипною зброєю, забезпечити всім необхідним [19, с. 433].

5 жовтня 1921 р. ВУЦВК декретом «Про підпорядкування міліції УСРР Військового командування України й Криму», затверджуючи вищевказану постанову Раднаркому, зажадав від військового командування створити до 1 грудня 1922 р. придатний до роботи адміністративно-господарський апарат міліції. У декреті підкреслювалося, що керівництво оперативною й спеціальною службою міліції залишається за НКВС [20, с. 571].

Виконуючи постанову РНК УСРР, командування військ України й Криму взяло безпосередню участь у реорганізації міліції, зміцненні її матеріальної бази. До 1 січня 1922 р. з армійських підрозділів у міліцію було переведено 24 554 осіб (у числі яких було 563 чол. комскладу й адміністративно-господарської служби), а також 2 626 коней. Військове командування передало міліції 10 тис. гвинтівок, кілька десятків кулеметів, велику кількість комплектів обмундирування, спорядження, кілька легкових і вантажних автомобілів [21, с. 136].

15 січня 1922 р. міліція, побудована за структурою Червоної Армії, значно зміцнивши дисципліну у своїх рядах, помітно поліпшивши своє озброєння й матеріальне становище, була виведена з підпорядкування військового командування й повністю передана в розпорядження НКВС України [22, с. 57]. Вказані архівні дані сприймаємо критично, оскільки у друкованих виданнях того часу зазначалося, що матеріальне та технічне забезпечення працівників міліції знаходилося на грані голодного існування, тому, наприклад, проводилися тижневики «надбання міліціонера» приурочені до 5-ї річниці утворення міліції, під час яких на робітничих зборах приверталася увага до міліцейської служби. У результаті проведення вказаних заходів актив міліції України отримав близько 3-ох трильйонів рублів від добровільних відрахувань робочими та службовцями фабрично-заводських та радянських установ [23, с. 60].

Вже в ході реорганізації міліції стало проводитися значне скорочення її складу, що тривало до середини 20-х рр.

Зміну чисельності складу міліції в Україні по роках у період НЕПу показано у таблиці 1 [24, с. 11].

Таблиця 1

Роки	Чисельність міліції на 1 жовтня (чол.)
1921	18 9000
1922	84 000
1923	38 677
1924	17 684
1925	18 112
1926	21 206
1927	24 721
1928	25 084

З таблиці видно, що у 1921–1924 рр. чисельність міліції в республіці скоротилася більш ніж у 10 разів.

Перша Всеукраїнська нарада працівників НКВС, що відбулася в липні 1924 р. прийшла до висновку, що подальше скорочення штатів неможливе. Завантаженість міліціонерів стала надмірною. До того ж сили міліції між містом і селом були розподілені нерівномірно. Якщо в містах на відносно невеликій території один міліціонер приходився на 680 жителів, то в сільській місцевості один міліціонер обслуговував 16 тис. жителів, що проживали на території 270 квадратних верст [25, с. 5].

Друга Всеукраїнська нарада працівників НКВС, що відбулася в травні 1925 р., з огляду на ситуацію, що склалася, прийняла рішення про збільшення чисельності міліції, у першу чергу, в селах. [25, с. 6]. Із 1925 р. штати органів міліції стали помітно розширюватися, стабілізувавшись до кінця 20-х рр.

В основу формування органів міліції був покладений більшовицький принцип класовості. Як центральні, так і місцеві партійні й державні органи уважно стежили за суворістю виконання вимог класового підходу при підборі кадрів для Робітничо-селянської міліції. РНК УСРР у постанові «Про реорганізацію міліції й поліпшенні становища її працівників» зобов'язав Південне бюро ВЦРПС направити на службу в міліцію 6 тис. робітників – членів профспілок, а Комнезамів – необхідне число по можливості грамотних членів КНС [17, с. 49]. У ході виконання цієї постанови в Одеську губміліцію тільки протягом квітня – початку травня 1921 р. було спрямовано близько 700 робітників і селян-незаможників [26, с. 11]. Питання поповнення рядів міліції робітниками й селянами неодноразово розглядалися губернськими, окружними й районними комітетами партії, низовими партійними організаціями [27, с. 683–684]. У Харкові в грудні 1922 р. в ході двотижневого зміцнення міліції тільки на великих заводах було проведено 5 партконференцій й 32 зборів партосередків [28, с. 6]. У результаті цілеспрямованої роботи, проведеної партійними організаціями з висування в органи міліції робочих і найбідніших селян, їх питома вага у складі міліції України в період НЕПу була стабільно високою, коливаючись у різні роки від 84,5% до 88,8%, що видно з таблиці 2 [29, с. 50].

Таблиця 2

Роки	Робітники (%)	Селяни (%)	Їх загальна кількість (%)	Службовці та ін. (%)
1923	34,3	49,2	84,5	16,5
1924	35,4	53,4	88,8	11,2
1925	38,7	50	88,7	11,3
1926	36,2	52,4	88,6	11,4
1927	30,5	57,7	88,2	11,8
1928	26,9	60,6	87,5	12,5

Разом з тим із 1926 р. посилюється плінність кадрів. Причиною тому став помітний ріст зарплат у робітників на підприємствах і будівництвах в ході активної індустріалізації, тоді як посадові оклади міліціонерів хоча й підвищувалися, але поступалися зарплаті робітника середньої кваліфікації у два й більше разів. Певна частина дисциплінованих висуванців робітників, зазнаючи матеріальних труднощів, не закріплювалася в органах міліції та поверталася у свої робочі колективи. Зменшення питомої ваги робітників у складі міліції тривало до початку 30-х рр [30, с. 22].

Поповнюючись представниками робочих і найбідніших селян, комуністами й комсомольцями, органи міліції в роки НЕПу неодноразово проводили чистку своїх рядів, звільняючись від «класово ворожих елементів» й осіб, що вчинили різного роду проступки й злочини. Перша чистка складу міліції республіки проходила з кінця 1921 р. до середини 1922 р. згідно з наказом начальника Головміліції УСРР від 22 вересня 1921 р. «Про чистку міліції» [31, с. 1].

Чистки проводили спеціальні комісії, утворені під головуванням начальників політсекретаріатів у складі начальників інспекції міліції, начальників адміністративно-міліцейських відділів, начальників карних розшуків і представників ЧК [31, с. 1]. За результатами чисток, із органів міліції було звільнено від 15% до 30% особового складу [32, с. 133].

Друга загальнореспубліканська чистка рядів міліції проводилася з 1 січня 1923 р. Цього разу до складу вищевказаних комісій також входили представники партійних органів, місцевих рад, профспілок, комнезамів та ін. Нерідко засідання комісій проводилися в цехах заводів і фабрик, на сільських сходах. У результаті цієї чистки з міліції було звільнено 19% її складу, з карного розшуку – 16% [33, с. 15].

Третя чистка складу міліції України проходила відповідно до циркуляра ЦК КП(б)У від 8 вересня 1925 р. «Про чистку рядів міліції» з осені 1925 до весни 1926 року [34, с. 76]. Однією з найважливіших причин, що викликали її проведення, були грубі порушення законності, зловживання й злочини, що мали тенденцію до різкого зростання. Так, наприклад, 17 грудня 1924 р. черговий 7 відділення Харківської міської міліції Славський доставив до відділення п'яного громадянина, якого обшукав без складання протоколу, вилучивши в нього 36 руб. 40 коп. (міліцейський оклад тоді коливався на рівні 30–32 руб.), які того ж дня витратив разом зі своїм товаришем у пивній. Крім того, через кілька днів Славський звільнив з-під варті арештованого за крадіжку, якого співробітники міліції затримали «на гарячому» і на якого до того ж вказала потерпіла, мотивуючи це тим, що він (Славський) нібито встановив непричетність вказаного громадянина до вчинення злочину. Насправді ж Славський отримав від затриманого 10 руб., які того ж дня витратив у пивній. 5 вересня 1925 р. під час проведення облави на повій на залізничному вокзалі Харкова Славський вдяг білий лікарняний халат, при цьому перебуваючи на добовому чергуванні по 7 відділенню міліції, почав розпитувати повій про їх захворювання, пропонуючи проведення безкоштовного огляду. Повії впізнали Славського і не стали до нього підходити, при цьому підняли нецензурну лайку та виставили його на посміх, за що Славському було пред'явлено звинувачення в кримінально-караному діянні, а саме дискримінації влади [35, с. 4, 25].

Комісії під головуванням відповідальних працівників губвиконкомів у складі представників партійних, профспілкових і комсомольських організацій, РСІ, прокуратури, ГПУ й місцевих рад цього разу не тільки оцінювали ділові й моральні якості кожного співробітника міліції, а й вивчали причини й динаміку злочинності, завантаженість міліцейських апаратів, розміщення кадрів у них, вносили конкретні пропозиції щодо поліпшення роботи міліції й карного розшуку. Усього було перевірено 16 623 особи. За підсумками перевірки було відсторонено від займаної посади 1 958 чол., тобто 11,7% усього особового складу. З цієї кількості відсторонено як таких, що не відповідають займа-

ним посадам – 33,5%, за хабарі, розтрати й присвоєння – 13%, за грубе ставлення до громадян – 5,1%, за пияцтво – 21,5%, за зв'язок зі злочинним елементом – 4,8% та ін. [36, с. 4].

Четверта чистка міліції в Україні (як і у всій країні) проходила у другій половині 1929 р. відповідно до рішення XVI конференції ВКП(б). У результаті її проведення з міліції було звільнено до 15% особового складу [30, с. 24].

У розглядуваний період, крім загальнореспубліканських чисток органів міліції, проводилися також чистки міліції в окремих містах, районах, округах. Так, у 1928 р. після перевірки спеціальною комісією роботи міліції Артемівського округу було проведено чистку, за підсумками якої з її складу було звільнено 16,1% працівників, у тому числі 100% комскладу міліції й 43% комскладу карного розшуку [37, с. 72].

У цілому, вказані чистки відіграли позитивну роль в покращенні кадрового складу міліції, зміцненні дисципліни та підвищенні її авторитету серед населення.

Після громадянської війни, в умовах всезагальної розрухи та голоду, міліція республіки відчувала гостру необхідність в обмундируванні, зброї та спорядженні, продуктах харчування. Керівництво України, органи влади на місцях приймали дієві заходи з метою покращення матеріального становища працівників міліції, виходячи з реальних економічних можливостей. Ще в ході воєнізації, проведеної відповідно до постанови РНК УСРР від 5 квітня 1921 р., військово командування передало міліції декілька тисяч комплектів обмундирування [17, с. 50]. У серпні 1922 р. ВУЦВК своєю постановою розповсюдив на сім'ї міліціонерів ті ж пільги, якими користувалися родини військовослужбовців [38, с. 487]. Тоді ж всім працівникам міліції були підвищені посадові оклади. Але з 1 січня 1923 р. міліція України була переведена з державного бюджету на місцеві засоби забезпечення. Через слабкість місцевих бюджетів грошові оклади працівників міліції були різко знижені, значно поступаючись окладам кваліфікованих працівників та службовців державних підприємств. [24, с. 21]. У подальшому в умовах зміцнення економіки республіки поступово покращувалось забезпечення працівників міліції форменим одягом та взуттям, підвищувались посадові оклади. [39, с. 7]. До вказаних даних ставимося критично, оскільки Колегією НК РСІ СРСР неодноразово вказувалося, що при розробці державного та місцевого бюджетів на 1928–1929 рр. не зверталася достатня увага на питання регулювання зарплати, штатні норми міліції та розшуку, обмундирування та спорядження, крім того, не були розпочаті дієві заходи щодо поліпшення житлових умов працівників міліції та розшуку [40, с. 56].

Матеріальна незабезпеченість працівників міліції, невпорядкованість їх побутових умов (повсюди міліціонерам доводилося шукати прихистку на ніч у знайомих, ночувати на вокзалах, в канцеляріях і т.п. [30, с. 22]) поряд з величезною завантаженістю роботою стали головними причинами порушення службової дисципліни та плинності кадрів її особового складу, що зазначено у таблиці 3 [24, с. 13–14].

Таблиця 3

Роки	1924	1925	1926	1927	1928
Плинність кадрів	72%	49,9%	50,4%	40,2%	30%

Таблиця показує, що з 1924 р. по 1928 р. плинність особового складу міліції України знизилася на 42%, що значною мірою було пов'язано з деяким поліпшенням її матеріальної забезпеченості.

На жаль, через відсутність статистичних даних про стан дисципліни та законності серед працівників міліції, обліку дисциплінарних стягнень того часу ми не можемо однозначно проаналізувати їх тенденції. Але, аналізуючи рівень грошового, житлового забезпечення, технічного оснащення працівників міліції, що, на нашу думку, прямо впливало на дотримання дисципліни та законності, погоджуємося, що стан дисципліни був у край низьким [30, с. 24].

Висновки. Враховуючи вище викладене, вважаємо, що проблема матеріального забезпечення працівників міліції як чинника, що безпосередньо впливає на стан дисципліни та законності серед працівників міліції України, потребує додаткового наукового дослідження. Зауважимо лише, що деякі з розглянутих питань працівників міліції України періоду НЕПу не вирішені й досі.

Список використаної літератури

1. Васильєв С.В. Нормативно-правове регулювання дисциплінарної відповідальності атестованих працівників міліції України у 20-х рр. XX ст. / С.В. Васильєв. // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2006. – С. 151–156.
2. Горбунов С.П. Становление дисциплинарных отношений в советской милиции / С.П. Горбунов // Профессионал. – 2001. – С. 44–45.
3. Зайцев Л.О. Історія органів внутрішніх справ : Науково-бібліографічний довідник / Л.О. Зайцев, О.А. Гавриленко. – Х. : Університет внутрішніх справ, 2000. – 46 с.
4. Коцан І.Д. Міліція Харківщини у 1917–1930 рр. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І.Д. Коцан. – Х., 2003. – 20 с.
5. Маюров Н.П. Организационно-правовые средства обеспечения дисциплинарных отношений в органах милиции / Н.П. Маюров // История государства и права : Научно-правовое издание. – 2005. – С. 17–19.
6. Из истории милиции Советской Украины / Под ред. проф. П.П. Михайленко ; Мин-во охраны обществ. порядка Укр. ССР. – К. : РИО МООН УССР, 1965. – 400 с.
7. Ярмиш О.Н. Україна у добу «раннього» тоталітаризму (20-ті рр. XX ст.) : [монографія] / О.Н. Ярмиш, В.А. Греченко. – Х. : Вид-во НУВС, 2001. – 276 с.
8. Історія органів внутрішніх справ. Частина II (XX століття) : [навчальні матеріали до спецкурсу] / О.А. Гавриленко, Б.Г. Головка, Л.О. Зайцев та ін. – Х. : Університет внутрішніх справ, 1999. – С. 154.
9. Об организации власти на местах // Собрание узаконенный. – 1919. – № 1. – С. 3.
10. Об организации милиции // Собрание узаконенный. – 1919. – № 7. – С. 96.
11. Ликвидация неграмотности и малограмотности в милиции // Рабоче-крестьянская милиция. – 1923. – № 2–3. – С. 11.
12. Дисциплинарный устав Рабоче-крестьянской сельской милиции // Вестник Народного комиссариата внутренних дел. – 1919. – № 7. – С. 13–15.
13. О мититаризации милиции : Постановление Совета обороны Украины от 30 июля 1919 года // Известия ВУЦИК. – 1919. – 30 июля. – С. 8.
14. Нормативные акты о Советской милиции в 1917–1920 гг. – М. : ВНИИ МООН СССР, 1968. – С. 177.
15. Сборник законодательных документов по вопросам организации и деятельности советской милиции (1917–1920 гг.). – М. : ВШ МВД СССР, 1957. – 41 с.

16. Пятый Всеукраинский Съезд Советов (25 февраля – 3 марта 1921 г.). Съезды Советов в документах : 1917–1936. – М., 1960. – С. 435.
17. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 11. – С. 50.
18. К чистке милиции // Рабоче-крестьянская милиция. – 1923. – № 2–3. – С. 53.
19. О временной передачи милиции в ведение военного ведомства // Собрание узаконений. – 1921. – № 15. – С. 433.
20. О подчинении милиции УССР Военному командованию Украины и Крыма // Собрание узаконений. – 1921. – № 20. – С. 571.
21. Из истории милиции Советской Украины / Под ред. проф. П.П. Михайленко. – К. : МООН УССР. – 1965. – 399 с.
22. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 842. – С. 57.
23. Милиция Украины // Рабоче-крестьянская милиция. – 1923. – № 2–3. – С. 60.
24. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 1205. – С. 11.
25. Итоги второго Всеукраинского административного совещания при Наркомвнудел // Бюлетень НКВД. – 1925. – № 9. – С. 5.
26. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 585. – С. 11.
27. ДАДО. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 856. – Ст. 683-684.
28. Бутурин. Двухнедельник управления милиции на Харьковщине // На посту. – X., 1923. – 14 с.
29. ЦДАВО України – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 157. – С. 50.
30. Ближайшие задачи в деле укрепления органов Рабоче-крестьянской милиции // Административный вестник. – 1930. – № 7. – С. 22.
31. ЦДАВО України – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 30. – С. 1.
32. ДАДО – Ф. 1235. – Оп. 99. – Спр. 263. – С. 133.
33. Отчет о деятельности Рабоче-крестьянского правительства Украинской Социалистической Советской Украины за период с 1 октября 1922 г. по 1 октября 1923 г. – X., 1924. – С. 15.
34. ДАДО – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 303. – С. 76.
35. ДАХО – Ф. 872. – Оп. 1. – Спр. 426. – С. 4, 25.
36. Балицкий В. Очередные задачи по укреплению милиции / В. Балицкий // Коммунист. – 1926. – № 5. – С. 4.
37. ДАДО – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 546. – С. 72.
38. ДАДО – Ф. 1235. – Оп. 100. – Спр. 253. – С. 487.
39. Звіт Робітничо-селянської міліції // Вісті ВУЦІК. – 1929. – № 3. – С. 7.
40. Улучшение условий работы и быта работников милиции // Административный вестник. – 1928. – № 9. – С. 32, 56.